

ГОЛОДОМОР В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДІАЛЕКТНОГО ТЕКСТУ
«Палає пам'яті свіча. Вогонь – не згас»: Хрестоматія діалектних текстів
очевидців Голодоморів / Упорядник І. В. Гороф'янюк. – Вінниця: ПП
«ТД «Едельвейс і К», 2014. – 148 с., диск DVD.

Українська діалектна текстографія початку ХХІ століття поповнилася низкою видань, які репрезентують український діалектний континуум, оскільки в сучасній діалектології домінує текстовий напрям дослідження, адже діалектний текст – неоціненне джерело для різнопланових діалектологічних досліджень, які зорієнтовані на текст, відзначаються текстоцентризмом. Переважно опубліковані збірники текстів є політематичними, оскільки їхні упорядники чи автори представили широкому загалу матеріали, які демонструють матеріальну та духовну культуру мешканців певної території, їхній світогляд, смаки та уподобання тощо. Зокрема, відзначимо низку видань, упорядкованих Г. Л. Аркушиним («Голоси з Підляшшя (Тексти)» (2007), «Голоси з Волинського Полісся (Тексти)» (2010), «Голоси з Берестейщини (Тексти)» (2012)), тематика яких різноманітна: різні випадки з життя, спогади про молодість, розповіді про своє село, церкву, релігійні свята, про ведення домашнього господарства та виконання сільськогосподарських робіт, про давні одяг та їжу, повір'я, звичаї та обряди тощо. Подібними за тематикою є збірники діалектних текстів «Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів» (2006), де укладачі Н. Руснак, Н. Гуйванюк і В. Бузинська представляють підбірку діалектних текстів про господарство й побут (одяг, страви, спільна робота, хата, ремесла), свята й обряди (Різдво, Великдень, весілля, народження дитини), екзистенційні тексти про історичні події та колишнє життя людей; чотиритомне видання «Говірка села Машеве Чорнобильського району» (2003-2005), у якому укладачі Ю. І. Бідношия та Л. В. Дика репрезентують зв'язні оповіді мешканців переселеної середньополіської говірки про село та околиці, аварію на ЧАЕС, землю, господарювання, природу, хату та домашнє

господарство, традиційну духовну культуру, людину та її життя, соціальні катаклізми та міжнаціональні контакти; «Українські східнослов'янські говірки: сучасні діалектні тексти» (2011) (упорядники К. Г. Глуховцева, В. В. Лєснова, І. О. Ніколаєнко), де представлено розповіді про життєву долю людей, краю, родину, звичаї, обряди (народження, весільний, похоронний), спосіб життя, розваги, відпочинок, про виникнення назви села, прізвищ і прізвиць його жителів, про природу, тваринний і рослинний світ, господарювання, про церкву, вірування, знахарство, народний календар, прикмети; «Говірки Західної Полтавщини: Збірник діалектних текстів» (2012) (упорядник Г. І. Мартинова) та «Говірки Південної Київщини: Збірник діалектних текстів» (2008), де упорядники Г. І. Мартинова, З. М. Денисенко, Т. В. Щербина репрезентують діалектні розповіді про село, землю, господарювання, будинок, домашнє господарство, різні види господарської діяльності, ремесла, людину, її життя, традиційну духовну культуру та освіту та ін. Водночас низка монотематичних діалектних текстів здебільшого збережена в додатках до кандидатських дисертацій і не представлена широкому загалу.

Рецензований збірник діалектних текстів «Палає пам'яті свіча. Вогонь – не згас» (упорядник І. В. Гороф'янюк) має підзаголовок «Хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів». Як зазначає І. В. Гороф'янюк у попередньому слові, ця книга – свій внесок у збереження пам'яті про трагедію Голодоморів, до створення якого долучилися студенти-філологи Вінницького національного університету імені М. Коцюбинського, які записували свідчення людей, котрі пережили лихоліття 1932-1933 та 1946-1947 років (с. 4). Інформація, представлена в текстах, записана на цифрові носії упродовж 2007-2013 років під час діалектологічної практики, якою керували І. В. Гороф'янюк та А. В. Костюк.

Підготоване видання монотематичних діалектних текстів, як зауважує І. В. Гороф'янюк, буде важливим для лінгвістичного портретування наріччя, діалекту, говірки.

Актуальність і своєчасність збірника діалектних текстів зумовлена як лінгвальними (окремого збірника діалектних текстів із населених пунктів Вінницької області ще не було), так і екстралінгвальними чинниками (2013 рік – рік 80-річчя трагедії однієї з європейських націй), тому рецензована хрестоматія діалектних текстів – своєрідна данина пам'яті, словесний пам'ятник тим, які стали жертвами найстрашнішої трагедії ХХ століття. Крім того, зауважимо, що в класичній хрестоматії «Говори української мови» (1978) уміщені тексти тільки з 10 говірок Вінницької області, записані А. М. Залеським від жителів малописьменних або з освітою 2-6 класів (с. Вернигородок Козятинського р-ну – перекази, замовляння, колишні свята (с. 383-385); с. Івча Літинського р-ну – про сільський хор (с. 385-387), с. Голики Іллінецького р-ну – про коноплі, про революційні події, навчання в школі (с. 388-391), с. Комарів Вінницького району – про обробку конопель, прядіння, про свого чоловіка, про своє життя, про дітей (с. 391-393), с. Носківці Жмеринського р-ну – про коноплі, домотканий одяг, як поминали померлих (с. 393-396), с. Гулі Барського р-ну – як ховалися від фашистської неволі (с. 396-398), с. Куна Гайсинського р-ну – перекази про нечисту силу, про колишне життя, про роботу в колгоспі (с. 398-400), с. Нижчий Ольчедаїв Могилів-Подільського р-ну – розповідь першої трактористки району (с. 401-403), с. Кирнасівка Тульчинського р-ну – розповідь передової доярки (с. 403-406), с. Бирлівка Бершадського р-ну – про своє життя, спогад із дитинства, про домотканий одяг, про колишне життя, про заробітки (с. 406-408)). Як бачимо, тематика значної кількості текстів зумовлена тогочасним радянським устроєм, репрезентує життя сільського населення.

Інформаторами для свідчень про Голодомор стали 37 мешканців із 34 говірок, що переважно належать, як зазначає упорядник (с. 5), до волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя. Серед них – 30 н.п. Вінницької обл. (подільські та південноволинські говірки), 2 – Хмельницької обл. (західноподільські говірки), по 1 н.п. Чернівецької (покутсько-буковинська говірка) та Житомирської областей (південноволинська говірка).

Традиційно тексти подано фонетичною транскрипцією, але паралельно представлено розповідь інформатора засобами української графіки з максимальним збереженням говіркових особливостей, що дуже важливо, оскільки запропоновані тексти будуть цікавими не лише для філологів, а й насамперед для істориків, культурологів, етнологів, та й для пересічних читачів, яким небайдужа доля України та її минулого.

Важливо, що до книги окремим диском додані аудіо- та відеозаписи розповідей свідків Голодоморів, які, як зауважує упорядник, знайдуть поціновувачів не лише з-поміж фахівців діалектологів, а й серед усіх читачів, для яких Слово свідка є найпереконливішим доказом у кваліфікації злочину, забуття якого недопустиме в моїй-твоїй-нашій спільній на всіх національній пам'яті (с. 6). Така репрезентація діалектного матеріалу, на нашу думку, є перспективною для науковців, оскільки в одному виданні поєднано транслітерацію – для нефахівців, фонетичну транскрипцію – для діалектологів, насамперед фонетистів, і звуковий запис – для застосування процедури інструментального опрацювання сегментів діалектного тексту, щоб удокладнити графічну презентацію й максимально точно передати звучання діалектного мовлення.

У вступі до видання подано засади транскрибування із зазначенням особливостей прийнятої в текстах фонетичної транскрипції (с. 7-8), список населених пунктів (с. 8-9), список інформаторів – мешканців зазначених населених пунктів, переважно представників старшого покоління, які могли самі бути свідками страшної трагедії українського народу на тій території, де вони проживали, будучи дітьми, чи ці події були ще свіжими в пам'яті їхніх батьків і дідів, які розказували дітям чи внукам про той жах, який пережили в 1932-1933 рр. чи 1946-1947 рр. Із-поміж 37 інформаторів 30 – представники жіночої статі, 7 – чоловічої. Важливо, що вдалося записати матеріали від кількох найстарших мешканців – 1914-1915 р.н., які, на жаль уже не побачили виходу книги. Переважна більшість респондентів народжена в 20-х роках ХХ ст., наймолодший інформатор – 1946 р.н. Очевидно, ті страшні

події частково стали причиною того, що серед інформаторів є неосвічені люди, а більшість має освіту 3-7 класів; спорадично записано матеріал від респондентів, які мають вищу чи середню спеціальну освіту.

Подані тексти чітко паспортизовані: майже до кожного з них подано фотографію інформатора; перед текстом представлено прізвище та ім'я студентки, яка здійснювала запис, і рік запису матеріалів. Зазначимо, що 7 текстів записала сама упорядник І. В. Гороф'янюк.

Кожен представлений текст є свідченням страшної трагедії українського народу. У деяких записах інформатори самі пояснюють причини Голодомору, основними з яких є тогочасна влада чи Сталін: *все забирали под чисту, то спеціально було зроблено, щоб народ гинув* (с. 17); *повивозили всьо з України вивозили, щоб Росію кормити* (с. 76); *і це зробив голодомор Сталін* (с. 97); *голод зробив Сталін* (с. 99); *воно й хліб був у державі, но людям не давали* (с. 108); *голод самі зробили* (с. 118); *Росія винна, бо вона хтіла Україну знищити* (с. 125), *всьо зерно зvezли – в море потопили, а люди осталися голодні* (с. 125-126); *це правітельство довело до такого, тодішнє, тогочасне* (с. 131).

«Допомагали» українцям умерти від голоду місцеві представники влади, переважно односельці, намагаючись вислужитися, які тоді *всьо позабирали* (с. 74); *з діжки капусту забрали, і з льоху – бараболю* (с. 76); *забирали і горщики з їжею, виливали або брали з собою* (с. 81); *забрали баночку півлітрову з горохом з вікна, і навіть з голови гребінець в мене* (с. 82); *всьо геть на пічі забирали* (с. 84); *були вибрані люди, шо ходили по хазіях, то витрасали геть і з гладущиків* (с. 118); *забирали всьо ... последні зерно забирали* (с. 122); *шукали у горнятах* (с. 124); *це ж не чужі, шо свої, Сталін сказав, щоб вони горшки у печі перекидали?* (с. 143); *перекидали в печі, шо там ізварене* (с. 144); *це були такі комітети незаможних. Шо це були за комітети? Це були люди, які лентяї, не хотіли робити в колгоспі, ходили пиячили і забирали в людей шо тільки могли найти* (с. 129); *зерно всьо забирали* (с. 128).

Тексти вражають страшними сценами знищення нації, адже часто вимирали цілі сім'ї чи навіть усі мешканці вулиці села: *два брати й штирі сестри – всі загинули* (с. 18); *в кутку вздовж тільки-но пусті хати остались* (с. 18-19); *Вивозили вмерших підводами* (с. 86); *це їздять по селі, збирають цих мерших, а деякі ще й не померли ще* (с. 105); *вони ще й і не померли, но вже опустились – на хвуру їх, на цвинтар* (с. 106); *це ж не їден день возили цих умерших, а їх скільки днів возили цих померших уже* (с. 107); *гет люди з голоду пухли і вмирали дуже* (с. 117); *було шото шестеро-восьмеро душ в сім'ї, то він один спасся, а ті всі повимирали. Не було кому даже їм звести могили* (с. 130); *вмирали на полі люди... спухали, спухне людина і ходе, ходе, і впала, і вмерла* (с. 132); *померли із голоду, вся сім'я* (с. 145); *забирають, де хто ще там трошки й дише, то туди (на підводі) його скидали, дойде там* (с. 145). Навіть окремі штрихи голоду очима дітей вражають масштабністю страшної трагедії: *а були такі дні, дні тако по два, по три, шо нічо в хаті, крім води. Мама закін'ятит, щоб сирової не пили, по стаканчику рано, вдень і ввечері* (с. 90), бо таке явище було поширене на значній території України.

Як зазначають інформатори, людей рятувала від голоду природа, оскільки легше ставало весною, коли з'являлася перша зелень або в землі знаходили минулорічну мерзлу картоплю, чи літом, коли в лісі достигали ягоди й виростали гриби: *картоплі гнилі їли* (с. 15); *ну якусь лободу, листя там з вишні* (с. 19); *траву й щавель рвали, млинці пекли ... лободу. Бурячиння, з бурячиння борщ варили... ягоди збирали, рвали...так ягідьми жили ... губи збирали* (с. 75); *кропиву, листя* (с. 77); *їли жолуді, каштани, молюски, млинці з лободи* (с. 81); *збирали равлики, приносили додому те й товкли їх* (с. 83); *є кропива, а на городі картошка ця мерзла* (с. 87); *їли квіти з акації і тоже пекли бліни із неї* (с. 88); *гнилу бараболю мерзлу* (с. 91); *липа, то ми цю липу гобищунаєм* (с. 91); *їли люди даже осередки з сояшника, сояшниння... їли осередки з кукурудзиння* (с. 92); *равлики даже їли* (с. 93); *як він нас спасав, той щавій* (с. 95); *це почалася вакаційка, то рвали ці квіти, сушили і такі пекли такі млинчики* (с. 98); *на город лободу рвали* (с. 103); *підеш ... щоб*

буряну зісти, нема – виїли, повиїдали, повизбирували (с. 104); зібрали і це осььо голубінки, маремухи, бабки, синяки, гриби (с. 113); так лісові ягоди і ці нас спасали від голоду (с. 114); їли липу, щавій, хрін... липу терли... так само гнилу бараболю їли (с. 125); лободою жили (с. 128); то їли то листя (с. 134).

Від голоду люди втрачали людську подобу, що призводило навіть до споживання в їжу собак і котів (*пси вбивали, котів, всьо їли (с. 93); їли коні тоже, таки й пси їли, даже собак не було, ловили собаки, ворони ловили, тоже їли люди, пси їли (с. 133)*) чи навіть людоїдства: *свого сина зарізає і став варити (с. 19); жінка їдна ... сестру свою зарізала (с. 19); були в інших селах випадки, коли люди їли своїх дітей (с. 80); вона порубала свою дитину, зварила і з'їла (с. 82); їли трупи, їли людей (с. 128), вмерла дитина і жінка порубала її, поклала в діжку, і варила, і їла то м'ясо з дитини (с. 133).*

І все ж, незважаючи на зазначене вище, люди рятували один одного навіть у таких нелюдських умовах існування: *кусочок хліба ми ховали (в садочку), бо ш треба ш додому його принести та й поділити на всіх (с. 88); то це мама нам наляла по крушці, а то через забор – Марусі Калинові хлопчикам, п'ять хлопчиків було (с. 97); як не сироватки принесе, то молочка, молочка принесе (с. 121).*

Майже в кожному з представлених текстів звучить мотив, що немає нічого страшнішого за голод, навіть війна не така страшна. Очевидно, тому в кінці розповідей очевидців Голодоморів звучить побажання молодому поколінню ніколи не пережити такої біди й сподівання на Бога (*А Бог є на небі, і Він всі втримав (с. 126): най Бог милує (с. 17); не дай Боже таке бачити (с. 94); най Бог милує, щоб ви його, щоб вам у сні не снівся цей голодомор (с. 96); хай воно в сні не сниця (с. 102); дай Боже, щоб цього не повторялося (с. 123); і шоби мої внуки і правнуки не знали такого, як я пережив (с. 131); нехай Бог милує, хай його ніхто не знає, хай ніхто... (с. 135); хай Бог милує, це страшно, дитино, було, хай його ніхто не бачить, це страшно (с. 145); це страшний суд, дитино, щоб ніхто його не бачив, щоб ніхто не бачив, хай Бог милує (с. 146).*

Отже, рецензоване видання розширює загальний український діалектний текстфонд та емпіричну базу української діалектології загалом, репрезентуючи нову діалектну зону – подільські говірки, спонукає діалектологів до підготування в перспективі для репрезентації зв'язного діалектного мовлення з інших зон українського діалектного континууму нових видань монотематичних і політематичних текстів із залученням студентів для записування й інтерпретації діалектного матеріалу, виховуючи в них патріотизм і поважне ставлення до минулого й залучаючи їх таким чином до пошанування кожного діалектного слова як свідка історії українського народу, у якому в первісному вигляді збереглася ментальність українців, забезпечуючи зв'язок поколінь для утвердження майбутнього української нації.

Галина Гримашевич (Житомир).